

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Основи економічної безпеки»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

за темою – «Сутність економічної безпеки»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін Протокол від
29.08.2023 № 2

Розробник:

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат
економічних наук Парфентій Л.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент Кравченко О.В.
2. Завідувач кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету №2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент Ткаченко С.О.

План лекції

1. Історичний аспект економічної безпеки.
2. Поняття, предмет, зміст і суб'єкти економічної безпеки.
3. Принципи економічної безпеки, її структура та рівні.

Література:

Нормативна:

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – с. 351.

Основна:

2. Варналій З. С. Економічна безпека: Навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. –К.: Знання, 2009. – 647 с.
3. Ганущак Т.В. Фінансова безпека бізнесу: навч. посіб. / Т.В.Ганущак; ВНЗ "Київ. ун-т ринк. відносин". –Київ : Ун-т "КРОК", 2016. –264 с.
4. Економічна безпека : навчальний посібник / Користін О.Є. [та ін.] ; за ред. О.М. Джужі ; МОНУ. – Київ : Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність" ; Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.
5. Економічна безпека: підручник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського. – К. : УБС НБУ, 2015.
6. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. — Х.: Право, 2009. — 312 с.
7. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / [Небава М. І., Міронова Ю.В.] – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 73 с.
8. Економічна безпека України: монографія/ [Федоренко В.Г., Грищенко І.М., Новікова О.Ф. та ін.]. - К. : ТОВ "ДКС центр", 2017. - 380 с.
9. Економічна безпека України : сутність і напрями забезпечення : моногр./ В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД. 1997- 144 с.
10. Економічна та майнова безпека бізнесу: навчальний посібник / Б.М. Андрушків, Л.Я. Малюта. –Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. – 180 с.
11. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства: Навч. посіб./ Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. – К.: ЦУЛ, 2009. – 256 с.
12. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. А.І. Сухорукова. - К. : Нац. ін-т проблем міжпар. безпеки. 2003. – 64 с.
13. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : моногр. / за ред. В. М. Гейця. - Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. - 240 с.
14. Мунтіян В. Економічна безпека держави / В. Мунтіян. - К.: Вид-во КВІЦ. 1999. - 462 с.

15. Ортинський В. Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко . – Київ : Правова єдність, 2009 . – 542 с.
16. Отенко І. П. Економічна безпека підприємства: Навч. посіб./ І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. – Харків: ХНЕУ, 2012. – 256 с.
17. Пашнюк Л. О. Загрози економічній безпеці підприємства та засоби їх нейтралізації / Л. О. Пашнюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. - 2013. - Вип. 10. - С. 93-97. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2013_10_22.
18. Семкова Л. В. Економічна безпека регіонів / Л. В. Семкова // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки. - 2014. - Вип. 27. - С. 63-69. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2014_27_10.

Допоміжна:

19. Барановський О. І. Економічна безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія / О. І. Барановський. – К.: КНЕУ, 2004. – 759 с.
20. Бондар А. О. Світовий досвід державного управління економічною безпекою та його використання в Україні / А. О. Бондар. // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2013. - № 6. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_6_13.
21. Бреус. С. Забезпечення економічної безпеки держави шляхом технологічної реструктуризації промисловості / С. Бреус // Стратегічна панорама. - 2007. - № 1. - С. 141-147.
22. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. – Львів: Арал, 2008. – 384с.
23. Гбур З. В. Економічна безпека України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / З. В. Гбур // Інвестиції: практика та досвід. - 2018. - № 2. - С. 97-101.
24. Гбур З. В. Структура забезпечення економічної безпеки України в контексті європейської інтеграції [Електронний ресурс] / З. В. Гбур // Інвестиції: практика та досвід. - 2017. - № 23. - С. 98-102.
25. Донець Л. І. Економічна безпека підприємства: Навч. посіб. / Л.І. Донець, Н. В. Ващенко. – К.: ЦУЛ, 2008. – 240 с.
26. Єрмошенко М. М. Основні засади підвищення фінансової безпеки держави / М. М. Єрмошенко // Економічна безпека України: проблеми та перспективи. (Матеріали круглого столу) // www.niss.gov.ua.
27. Журавка, Ф. О. Сутність і роль фінансової безпеки суб'єкта підприємництва в контексті забезпечення його економічної безпеки [Текст] / Ф. О. Журавка, Л. А. Могиліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2012. – Вип. 35. – С. 16 – 24.
28. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навч. посіб./ М. І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.

29. Ковальська Л. Л. Економічна безпека регіону: оцінка та механізми забезпечення / Л. Л. Ковальська, Л. В. Савош // Економічний форум. - 2014. - № 4. - С. 89-95. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_4_17.
30. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
31. Кравчук Н. Я. Економічна безпека: навч.-метод.посіб./ Н. Я. Кравчук, О. Я. Колісник, О. Ю. Мелих. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 277 с.
32. Макалюк, І. В. Шляхи подолання загроз економічній безпеці підприємства [Текст] / І. В. Макалюк, А. Г. Гаврилова // Сучасні проблеми економіки і підприємництва. – 2016. – Вип. 18. – С. 137-144.
33. Мандзіновська Х. О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / Х. О. Мандзіновська // Наукові записки [Української академії друкарства]. - 2016. - № 2. - С. 159–166. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2016_2_20.
34. Міненко М. В. Сутність та види суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємств / М. В. Міненко. // Ефективна економіка. - 2014. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_77.
35. Роговий В. В. Економічна безпека України : Аналіт. доповідь / В. В. Роговий, А. Ю. Сменковський, І. Ф. Гнибіденко. С. М. Демченко. - К. : Апарат РНБОУ, 2006. - 271с.
36. Скриньковський Р. М. Діагностика безпеки підприємства в політико-правовій сфері / Р. М. Скриньковський, Р. І. Крамар, Х. В. Машталір // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. - 2016. - № 7. - С. 151-158. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2016_7_20.
37. Тарасенко О. Ю. Економічна безпека України: загрози та перспективи забезпечення / О. Ю. Тарасенко // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. - 2017. - № 1. - С. 184-187. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddma_2017_1_34.
38. Ткаленко С. І. Інвестиційна безпека в умовах глобалізації фінансових потоків / Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2010. – № 1. – С. 282-292.

Текст лекції

1. Історичний аспект економічної безпеки

Історичний аспект є основою вивчення будь-якої наукової категорії, оскільки історичні корені та джерела допомагають детальніше розкрити її зміст. У вирішенні наукових проблем, пов'язаних з економічною безпекою, простежується досить нетривала історія, яка починається з використання Франкліном Рузвельтом терміну «економічна безпека» при проведенні аналізу внутрішніх проблем Сполучених Штатів Америки. У 1934 році було прийнято перший нормативно-правовий акт з питань безпеки – закон «Про національну безпеку» та створено Федеральний комітет з економічної безпеки з метою підвищення рівня якості життя населення через забезпечення економічної безпеки держави. Основний акцент робився на забезпеченні розвитку промисловості, в той час як економічна безпека підприємства поки що не виокремлювалася. З цього часу вчені розвинених економічних держав активно та ефективно займалися дослідженнями економічної безпеки різних рівнів. У СРСР така проблема не висвітлювалась, але необхідність її аналізу все частіше виходила на перший план.

На другому етапі розвитку економічної безпеки в 1940-60-х роках створено міжнародні асоціації забезпечення міжнародної економічної безпеки розвинених країн світу, зокрема: Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародну асоціацію розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію, Міжнародний центр по регулюванню інвестиційних спорів, Організація країн-експортерів нафти. У цьому випадку виділявся паливно-енергетичний сектор економіки та зосереджувалась увага розвинених країн світу на їх інтеграції та недопущенні паливної кризи.

Третій етап характеризується прийняттям країнами Західної Європи стратегії економічного методу забезпечення національної безпеки, в результаті чого ними створено механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Забезпечення економічної безпеки підприємства розглядалось, у першу чергу, для забезпечення соціально-економічних інтересів працюючих.

Наступний етап є характерним, в основному, для країн колишнього СРСР, але його вплив було відчутно в глобальних світових процесах економічної безпеки. На цьому етапі пройшла зміна курсу країн колишнього СРСР з командно-адміністративної системи на формування ринкової системи господарювання. Економічна безпека держав акцентувалась на збереженні їх економічної незалежності. У цей період підприємствам необхідно було перебудовувати свою діяльність повністю під ринкові закони, чого багато з них не витримали. Економічну безпеку підприємствам тепер необхідно забезпечувати самостійно, а не очікувати цього від держави.

У 1988 році в Росії з'являються перші оглядові статті напряму дослідження економічної безпеки. А в 1994 році зростає активність вітчизняних вчених в області дослідження економічної безпеки України та підприємств. На сучасному етапі створено вагомі наукові школи провідних вчених, які займаються дослідженнями економічної безпеки.

П'ятий етап характеризується прийняттям країнами колишнього СРСР державних нормативно-правових актів з питань забезпечення національної

економічної безпеки, які дозволяли формувати безпечне підприємницьке середовище.

Нова ера інтелектуальної глобальної економіки характеризується комплексною механізацією, автоматизацією, інформатизацією та електронізацією майже всіх бізнес-процесів. Але поряд з такими позитивними характеристиками, які дозволяють значно підвищити інтенсивність виробництва, сучасне світове економічне співтовариство зіткнулось зі значними проблемами, які загрожують зниженням глобальної економічної безпеки. Серед них можна виділити ключові:

- економічне відставання країн, що розвиваються;
- економічні проблеми країн, що перейшли від командно-адміністративної системи господарювання до ринкової;
- наближення продовольчої кризи;
- радіаційне зараження;
- значна залежність деяких країн від імпорту традиційних енергоносіїв;
- низький рівень використання альтернативних енергоносіїв;
- направлення значних фінансових ресурсів на запобігання війні та багато інших.

2. Поняття, предмет, зміст і суб'єкти економічної безпеки

Сутність економічної безпеки полягає у забезпеченні економічного розвитку України з метою задоволення соціальних і економічних потреб громадян при оптимальних витратах праці і природоохоронному використанні сировинних ресурсів та навколишнього середовища.

Сутність економічної безпеки можна визначити як такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Економічна безпека - це система забезпечення стійкості національної економіки, що зберігає свою цілісність і здатність до саморозвитку, незважаючи на несприятливі зовнішні і внутрішні загрози.

Для більш глибокого розуміння сутності економічної безпеки важливо усвідомити її зв'язок з поняттями "розвиток" та "стійкість".

Розвиток - один з компонентів економічної безпеки. Якщо економіка не розвивається, різко скорочується можливість виживання, можливість опору і пристосованості до внутрішніх і зовнішніх загроз. Розвиток економічної системи зазвичай пов'язується з економічним зростанням, а його темпи розглядаються як характеристики цього зростання. При спаді показників говорять не стільки про негативне економічне зростання, скільки про деградацію економічної системи.

Акцент на стійкості не випадковий. Адже саме стійкість економічної системи пов'язана з її здатністю зберігати динамічну рівновагу, успішно адаптуватися за допомогою політичних, правових та інших механізмів до умов, що змінюються, зокрема ефективно долати кризові явища.

Стійкість - найважливіша характеристика економіки як єдиної системи. Стійкість економіки відображає міцність і надійність її елементів, вертикальних і горизонтальних зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні і

зовнішні "навантаження". Якщо система втрачає стійкість, то говорять про її руйнування, катастрофу. Чим стійкіші економічна система, співвідношення виробничого і фінансово-банківського капіталу тощо, тим життєздатнішою є економіка, а тому й оцінка її безпеки буде досить високою. Порушення пропорцій, дисбаланс зв'язків між різними компонентами системи призводить до її дестабілізації і є сигналом переходу економіки від безпечного стану до небезпечного.

У широкому розумінні економічна безпека - це такий стан країни, коли забезпечується захищеність її економічних інтересів. Тобто зміст економічної безпеки - це інтереси виробництва, бізнесу, торгівлі, фінансової та іншої господарської діяльності. Стосовно внутрішнього стану вихідним економічним інтересом нації є економічна стабільність, що проявляється у виробничому зростанні, підвищенні національного доходу, ефективній фінансовій системі тощо. Зовнішні інтереси щодо безпеки країни полягають у виключенні економічної експансії з боку інших держав і забезпеченні незалежності у міжнародних відносинах.

Система економічної безпеки забезпечує країні:

- 1) можливість самостійно, без якого-небудь значущого зовнішнього впливу визначати і проводити внутрішню політику в економічній та інших сферах;
- 2) здатність активно впливати на процеси у світі, що стосуються національних інтересів країни;
- 3) соціальний мир і суспільну злагоду, запобігання масштабним внутрішнім конфліктам, здатним призвести до зміни демократичного політичного ладу.

Водночас проблема забезпечення економічної безпеки багатомірна та багатоаспектна. На особливу увагу заслуговують питання криміналізації життєво важливих сфер економіки. Результати кримінологічних досліджень свідчать про високий ступінь проникнення злочинності у сферу суспільно-економічних відносин. Економічна злочинність досягла такого рівня, що є реальною загрозою національній безпеці. Це один із наслідків втрати контролю над виконанням законів у країні. Тому особливої гостроти набувають проблеми організації правоохоронної діяльності у сфері забезпечення економічної безпеки. За умов системної кризи повинна бути вироблена адекватна сучасному стану розвитку суспільства державна правоохоронна політика, а також відповідні засоби і форми правоохоронної діяльності. Очевидно, що ці заходи мають бути складовими ланками загального ланцюга посилення регулятивної ролі держави.

Характеризуючи специфіку, виявляючи сутнісні характеристики економічної безпеки, передусім варто акцентувати увагу на її "включеності" у загальну систему національної безпеки. Національна безпека вбирає в себе всю сукупність превентивних заходів економічного, технологічного, військово-політичного, правоохоронного, дипломатичного та іншого характеру, що розроблені стосовно тих чи інших загроз як з урахуванням поточного часу, так і в розрахунку на перспективу. Національна безпека - різнопланова та багаторівнева проблема, що охоплює всі сфери життєдіяльності й має потребу в науково обґрунтованій концепції, розрахованій на тривалу історичну перспективу.

Об'єктами економічної безпеки виступають як економічна система загалом, так і її різні складові: природні багатства, виробничі й невиробничі фонди,

нерухомість, фінансові ресурси, господарські структури, сім'я, окрема особистість тощо.

Суб'єктами економічної безпеки виступають держава та її інститути (міністерства, відомства, податкові та митні органи, біржі, фонди і страхові компанії), а також підприємства, установи й організації як державного, так і приватного сектора економіки.

Не виключається і участь громадян та їх об'єднань у підтримці економічної безпеки. Більше того, такі дії повинні всіляко заохочуватися державою. Однак активна участь громадянина у забезпеченні економічної безпеки неможлива без усвідомлення ним важливості цієї державної справи і прояву активної життєвої позиції. До речі, в Конституції України чітко зазначено, що поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України забезпечення її економічної безпеки є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу.

Економічній безпеці притаманний інтегральний характер, оскільки вона є результатом спільних зусиль усієї нації, що проявляється через дії всіх гілок влади на всіх рівнях (від всеукраїнського до місцевого), наявних у державі сил і засобів, об'єднань громадян та окремих осіб.

На сьогодні існують певні протиріччя між окремих громадянином і державою у сфері забезпечення ними своєї економічної безпеки. Адже держава виступає не лише гарантом економічної безпеки своїх громадян, але й сама може бути для них джерелом загроз (знецінення грошових заощаджень, затримки з виплатою заробітної платні та інших соціальних виплат, непомірні податки тощо). Коли держава створює для своїх громадян загрозу, що значно перевищує ту небезпеку, від якої вона їх захищає, то така держава навряд чи викликатиме у громадян повагу. Більше того, вона не зможе бути виразником національних економічних інтересів.

У період кардинальних економічних перетворень, коли створюється потужний недержавний сектор економіки, дуже важливо, щоб приватні підприємницькі структури дбали не лише про власні інтереси та безпеку, як це спостерігається нині, але й ураховували інтереси держави і суспільства та сприяли забезпеченню економічної безпеки України. Адже коли, наприклад, валютні кошти вітчизняних комерційних структур осідають в іноземних банках, зміцнюючи економічний потенціал іноземних країн, то вони підривають його в Україні. Фінансове знекровлення власної країни веде до зменшення рівня її обороноздатності, неспроможності соціально захистити вразливі верстви населення, розвивати науку, освіту, культуру і врешті може призвести до втрати самої державності. Держава повинна вживати всіх необхідних заходів для нейтралізації подібних загроз своїй економічній безпеці.

Предметом державної діяльності у сфері економічної безпеки є:

1) моніторинг факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи держави у короткостроковій та довгостроковій перспективі, тобто виявлення і прогнозування загроз.

2) розроблення конкретних заходів, реалізація економічної політики та інституціональних перетворень, що усувають або пом'якшують шкідливий вплив виявлених факторів і загроз у рамках єдиної програми економічних реформ країни.

Зростає роль та значення правоохоронного забезпечення економічної безпеки. За умов масштабної криміналізації економіки, коли на її стан впливають

організована злочинність і корупція, що опанували різноманітними механізмами впливу на прийняття багатьох державних рішень, можливості зміни економічної політики та практики, розроблення стратегії економічної безпеки значною мірою залежать від здатності держави, її правоохоронної системи докорінно змінити кримінальну ситуацію в економіці.

Необхідним елементом державної діяльності є державно-правовий захист економіки - обґрунтована на пізнанні законів суспільного розвитку структурно-інтегрована система заходів, які вживаються компетентними державними органами для охорони інтересів суб'єктів економічної діяльності й забезпечення розвитку ринкової економіки.

Об'єктом державно-правового захисту виступають відносини суб'єктів економічної діяльності, що виникають у процесі реалізації ними своїх законних прав, з урахуванням покладених на них обов'язків - законними шляхами сприяти послідовному розвитку соціальної та інших галузей життєдіяльності громадян України під час інтеграції країни у світову економічну систему.

Аналіз напрямів державно-правового захисту економічної діяльності доводить їхню багатоаспектність, залежно від функцій суб'єктів. При цьому ефективність діяльності зазначених суб'єктів багато в чому залежить від знання ними об'єкта докладання своїх зусиль. Саме тому для підрозділів правоохоронних органів, основним напрямом діяльності яких є боротьба з економічною злочинністю, актуальним є аналіз оперативно-розшукової характеристики злочинів, що скоюються у сфері економіки.

Розгляд сутності державно-правового захисту економічної діяльності буде однобічним без аналізу її діяльної сторони, тобто забезпечення виконання правових розпоряджень. Незважаючи на удаваний стихійний характер ринку, ефективність економічної діяльності безпосередньо пов'язана із законністю і дисципліною при її здійсненні. Дотримання законності у сфері економіки слід розуміти як однакове розуміння і точне виконання положень законів усіма суб'єктами економічної діяльності. Необхідно також керуватися тим, що далеко не всі сторони економічного життя регулюються законами, і найчастіше суб'єкти економічної діяльності, вступаючи у відносини між собою, визначають їхній порядок за взаємною згодою або в однобічному порядку. Крім розуміння і виконання положень законів, до змісту законності, вважаємо, має входити і можливість (здатність) реалізації суб'єктами своїх законних прав.

До головних умов невиконання положень законів належать:

- відсутність механізму реалізації положень закону;
- суперечність закону традиційним усталеним нормам життя;
- відсутність контролю з боку владних структур;
- існування відомчої практики інструктивного тлумачення положень закону, за якого найчастіше приховується або перекручується головна суть;
- навмисне (або через незнання) невиконання законів тощо.

Перший етап забезпечення законності в економічній сфері діяльності пов'язують зі своєчасним доведенням положень законів до суб'єктів. Зазначимо, що розмаїття прийнятих законів і, власне кажучи, відсутність надійних інформаційних каналів доведення їх до виконавців, не акцентуючи уваги на необхідності коментування, нерідко призводить до того, що суб'єкти самі змушені шукати

нормативні акти. Наголосимо, що обов'язок інформаційного забезпечення суб'єктів економічної діяльності покладено на органи виконавчої влади, оскільки саме вони відповідають за стан дотримання законності на місцях.

Рівень законності в економічній діяльності багато в чому залежить від правосвідомості суб'єктів, а це потребує необхідного обсягу юридичних знань, що дають змогу здійснювати усвідомлені юридичні дії у господарських та інших операціях.

Значення державно-правового захисту економічної діяльності у перехідний період полягає в об'єктивній необхідності більш глибокого втручання держави в економіку, ніж це потрібно у розвинутій економічній системі. Ця необхідність поступово зменшуватиметься у процесі розвитку економіки, формування правової держави і, відповідно, поліпшення соціальної сфери, зміні економіко-правового світогляду суб'єктів економічної діяльності.

В економічній системі країни виділяють такі найважливіші блоки проблем, що дозволяють розкрити зміст економічної безпеки:

1) Проблеми, пов'язані зі збереженням та підтримкою народногосподарського комплексу країни. Народногосподарський комплекс країни розглядається як певна система, що складається з підсистем. Дисбаланс зв'язків між підсистемами може призвести до руйнування всієї системи. Тому особливо важливо вчасно виявляти загрози та знаходити оптимальні рішення щодо їхнього недопущення та запобігання ним.

2) Проблеми, пов'язані з підтримкою функціонування економіки у надзвичайних ситуаціях: аварії на життєво важливих об'єктах, землетруси, паводки, буревії тощо. Ці явища здатні струснути економіку всієї країни, створити загрозу економічній безпеці загалом. Економічні масштаби цих ситуацій вимірюються обсягами прямих і непрямих втрат ВВП та витратами держбюджету на їх подолання.

3) Проблеми, пов'язані з перетворенням відносин власності. Відсутність чіткої правової бази породжує корупцію державного апарату, безліч економічних злочинів, криміналізацію економіки та суспільства, різке розшарування суспільства на багатих та бідних.

4) Економічні проблеми взаємодії із зовнішнім світом. На сьогодні реальну загрозу Україні становлять не зовнішні фактори, а розвал економічної системи країни. За сучасних умов аналіз внутрішніх факторів і розроблення конкретних ефективних заходів щодо запобігання внутрішнім загрозам найбільш актуальні та значущі.

Стратегія економічної безпеки передбачає:

а) визначення характеристики зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці як сукупності умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим економічним інтересам особистості, суспільства й держави;

б) визначення критеріїв і параметрів стану економіки, що відповідають вимогам економічної безпеки і забезпечують захист життєздатності країни;

в) механізм забезпечення економічної безпеки країни, захисту її життєздатності на основі застосування усіма інститутами державної влади правових, економічних та адміністративних заходів впливу.

Практична реалізація Державної стратегії економічної безпеки повинна здійснюватися через систему конкретних заходів, механізмів, що реалізуються на

основі якісних індикаторів і кількісних показників соціально-економічного розвитку країни. Така система є основою і змістом економічної політики держави.

Економічна безпека підтримується як чисто економічними методами, так і засобами неекономічного характеру: політичними, військовими та іншими, включаючи захист державних таємниць. Крім того, економічне оцінювання наслідків загроз безпеки у будь-яких сферах, як правило, забезпечує універсальний підхід, даючи можливість кількісно оцінити збитки, і на цій основі визначити систему пріоритетів.

3. Принципи економічної безпеки, її структура та рівні

Економічна безпека - складна багатогранна економічна категорія, що має досить непросту внутрішню структуру. Аналіз реальних процесів і осмислення досвіду вирішення цієї проблеми дозволяють виділити три її найважливіших елементи:

1) економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

2) стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

3) здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну та правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки.

До основних принципів забезпечення економічної безпеки України можна віднести:

- верховенство закону під час забезпечення економічної безпеки;
- додержання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;
- взаємна відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки;
- своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;
- пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;
- інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Економічну безпеку необхідно розглядати як взаємозалежну систему її різних рівнів: міжнародного, національного, рівня окремо узятій господарської структури, особистості.

Під міжнародною економічною безпекою розуміють такий стан світової економіки, за якого забезпечуються взаємовигідне співробітництво країн у вирішенні національних і глобальних проблем людства, вільний вибір і здійснення ними незалежної стратегії соціально-економічного розвитку при активній участі в міжнародному поділі праці. Міжнародна економічна безпека забезпечується за допомогою створеної світовим співтовариством системи міжнародних економічних організацій - МВФ, МБРР, СОТ тощо. При цьому важливу роль у вирішенні проблем економічної безпеки відіграють партнерські угоди про вільний рух капіталів, товарів та послуг, облік взаємних економічних інтересів, відмова від силового тиску, рівноправні відносини з менш розвинутими країнами.

Правові гарантії здійснення міжнародної економічної безпеки полягають у визнанні:

- а) принципів рівноправності держав поза залежністю від соціального та політичного ладу;
- б) свободи вибору шляхів розвитку та форм організації економічного життя;
- в) взаємовигідного співробітництва та вільного розвитку економічних, фінансових, науково-технічних та інших мирних відносин між державами з метою економічного і соціального прогресу;
- г) мирного врегулювання економічних суперечок без застосування сили.

Під економічною безпекою країни розуміють не тільки захищеність національних інтересів, але й готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства. Економічна безпека країни відносна, навіть у найбільш економічно розвинутих і соціально стабільних країнах зі сталим політичним режимом можливі зовнішні несприятливі впливи. У процесі інтернаціоналізації виробництва, включення національної економіки у світове господарство, економічна безпека країни дедалі тісніше пов'язується з міжнародною економічною безпекою.

Під економічною безпекою регіону розуміється насамперед здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури. В основі економічної безпеки регіону як категорії відображаються регіональні інтереси (забезпечення і підтримка гідного рівня життя населення, раціональне використання наявного економічного потенціалу, реалізація незалежної соціально-економічної політики регіону, збалансованість та інтегрованість у фінансову систему країни) і необхідність їхнього захисту від різноманітних внутрішніх (що виникають у межах регіону) і зовнішніх (з боку проведеної економічної політики держави, адміністрацій інших регіонів, іноземних держав) загроз при дотриманні балансу із загальнонаціональними інтересами.

Стосовно економічної безпеки регіонів доцільним є поділ категорії на такі складові: енергетична безпека, фінансова, інвестиційна, інноваційна та соціальна. Кожен із цих компонентів охоплює основні економічні процеси і дає уявлення про їх перебіг у конкретному сегменті економіки.

Під економічною безпекою підприємства розуміють стан найбільш ефективного використання його ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення

стабільного функціонування як у теперішній час, так і в майбутньому. Важливими умовами та елементами у забезпеченні нормального функціонування підприємства є: оцінювання та управління економічними ризиками, загальний стан економіки.

Під економічною безпекою особистості розуміють такий стан життєдіяльності людини, за якого забезпечуються правовий та економічний захист його життєвих інтересів, дотримання конституційних прав та обов'язків. Найбільш серйозними видами економічних загроз особистості є порушення прав споживача, невиплата пенсій і заробітної плати, безробіття, неоправне знецінення заощаджень, рекет, шахрайство тощо. Економічна безпека особистості багато в чому визначається станом національної економіки.